

Yayın Değerlendirme / Review

Galata Bankerleri Cilt 1-2

Prof. Dr. Haydar KAZGAN
ORION YAYINEVİ, ISBN: 975-6043-01-6 (Cilt 1),
İkinci Basım: 2005
ORION YAYINEVİ ISBN:975-6043-08-3 (Cilt 2),
Birinci Basım: 2006

Yrd.Doç.Dr. Fatih TEMİZEL*

Finansal Piyasalar, finansal kurumlar ve finansal araçlar, toplumların ihtiyaçlarını en uygun biçimde karşılamak üzere, içinde bulunulan zamanın koşullarında ortaya çıkmakta ve sürekli gelişim göstermektedir. Gelişmenin hareket noktası geçmiş uygulamalar iken, yönü, mevcut ihtiyaçları karşılamada görülen yetersizliklerdir. Değişen yaşam koşullarının bir sonucu olarak farklılaşan ihtiyaçlar, uygun teknikler ile giderilebilir. Söz konusu ihtiyaçlar, bireyin ya da devletin finansal taleplerinden kaynaklandığında, çözüm için uygun zemin, finansal piyasalardır. Karşılanması gereken ihtiyacın özellikleri, geçmişte bu türden bir ihtiyacın ne şekilde giderildiği, mevcut finansal tekniklerin hangi noktalarda yetersiz kaldığına ilişkin bilgiler, ancak finansal piyasaların geçmişten bu güne geçirdiği evreleri doğru değerlendirmek suretiyle elde edilebilir. Böylesi bir değerlendirmeyi, uluslar arası konjonktürdeki konumu da dikkate alarak Türkiye için yapabilmek, Haydar Kazgan tarafından kaleme alınan “Galata Bankerleri” isimli iki ciltlik eser ile olanaklı hale gelmektedir. Çalışma, Türkiye finansal piyasalarının doğuşu ve gelişimi bakımından kıymetli bilgilerin titizlikle bir araya getirildiği, Türkçe literatürdeki ender çalışmalardan birisidir.

Türkiye’de Finansal Piyasalar ve Kurumlar, Küreselleşme konusunda başka hiçbir alanda görülemeyen bir uyum yeteneğine sahip bulunmaktadır Türk Mali Sektörü. Uluslar arası kuralları, finansal teknikleri başarıyla uygulama yanında, son dönemde görülen işbirlikleri ile yurt içinde ve kısmen de yurt dışında dikkate değer operasyonlar gerçekleştirmektedir. “Galata Bankerleri” isimli iki ciltlik eser, bir yönüyle bu gün kimi zaman bulunduğu nokta ile gururlandıran mali sektörün doğduğu koşulları belirtirken, diğer yönüyle de, gelişme yolunda yapılan hataları sergileyerek, geleceğe dönük, bir yol gösterici rolü oynamaktadır.

* Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü / ESKİŞEHİR
ftemizel@anadolu.edu.tr

Türkçe literatür bakımından ender bulunan bir eser olan çalışma, zengin içeriği ile de dikkat çekmektedir. İki cilt halinde yayınlanan 'Galata Bankerleri'nin birinci cildi 22 bölümden, ikinci cildi ise 34 bölümden oluşmaktadır. Birinci ciltte yer alan bölümler, birbirleri ile olan konu bütünlüklerine göre aşağıdaki şekilde gruplandırılabilir.

Birinci, ikinci ve üçüncü bölümde Galata Bankerleri'ni ortaya çıkaran koşullara, bankerlerin Osmanlı Yönetimi ile ilişkilerine ve ilk işlem deneyimlerine yer verilmektedir. Bu bölümlerde dönemin ekonomik, siyasi konjonktürü ve bunun bir gereği olarak finansman ihtiyacı tanımlanmaktadır. Sözü edilen finansman ihtiyacının karşılanmasına dönük olarak, gerek bankerlerin gerekse Osmanlı Yönetimi'nin yaklaşımlarına ilişkin örnekler yer almaktadır. Dönemin parasal tabanının özellikleri, bu kapsamda ilk akla gelen örneklerdir.

Dördüncü, beşinci ve altıncı bölümde Osmanlı Devleti'nin ilk Anonim Şirket kurma deneyimi ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. Şirketi Hayriye'nin kuruluşunda Galata Bankerleri'nin katkısı belirtilirken, anlatımın perde arkasında, dönemin müteşebbis profili resmedilmektedir. Osmanlı Bankası'nın kuruluşu, dönemin ikinci önemli gelişmesi olarak görülmektedir. Bu kurumun oluşumuna Galata Bankerleri'nin bakışı ile Lamartine olayı, ilgi çeken bir diğer nokta olarak görülmektedir.

Yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu bölümler genel olarak örgütlenmelere ağırlık verilen bölümlerdir. Galata Bankerleri'nin kendi aralarındaki teşkilatlanmaları, Borsa işlemlerinin düzenlenmesine dönük hukuki yapılanmalar, borsanın dışa açılması ve Galata Bankerlerinin kurdukları şirketler, ayrıntıları ile bu bölümlerde yer almaktadır.

Onbirinci bölümden onbeşinci bölüme kadar olan kısımda ise ağırlıklı olarak Osmanlı Yönetimi'nin finansal piyasalara, finansal piyasaların da Osmanlı Yönetimi'ne yönelik girişimlerine yer verilmiştir. Bu dönemin en önemli gelişmelerinden birincisi, Mahmut Nedim Paşa'nın, Osmanlı Dış Borçlarında yaptığı operasyondur. İkinci önemli gelişme ise, Bankerler'in, Abdülaziz ve Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'ya yönelik oyunudur. Bu noktada finansal sermaye'nin gücü ve etkinliğine ilişkin ilk örnekler ortaya konulmaktadır. Bu nedenle, sözü edilen bölümde çıkarılması zorunlu dersler bulunmaktadır.

Onaltı ve onyedinci bölümden, Osmanlı Devleti'nde finansal piyasalara ve işlemlere açıktan ilgisini gösteren ilk devlet adamı Sadık Paşa ve kariyerine ilişkin bilgiler verilmektedir.

Onsekizinci bölümde, 1877-1878 Rus savaşında Galata Bankerlerinin tutumlarından örneklerle yer verilmiştir.

Ondokuzuncu bölümde, Galata Bankerlerine ve yapılan finansal operasyonlara dönemin finansal işlemlerinden örnekler verilmektedir.

Yirminci bölümde, Osmanlı Devletinde borç servisi uygulamalarında yeni bir dönem olan 'Rusumu Sitte Yönetimi' ve başarısından söz edilmektedir. Dö-

nemin gelir-gider yönetiminde yaşananlar ve yönetim zafiyetinin, bir dünya devletini ne hale getirebildiğine ilişkin acı örnekler ortaya konmaktadır.

Yirmibirinci ve yirmiikinci bölümlerde Galata Bankerlerinin, Batılı Finansörler ile rekabeti ve Galata Bankerlerinin değişen koşullara uyum sağlamak için kurdukları kredi kurumları anlatılmaktadır.

‘Galata Bankerleri’ isimli çalışmanın ikinci cildi, otuzbeş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü bölüm, çalışmanın birinci bölümünden alıntılardan oluşmakta ve okuyucunun hafızasını tazelemeyi amaçlamaktadır.

Beşinci bölüm ve sonrasının ortak bir özelliği göze çarpmaktadır. Bu özellik, yazarın ikinci ciltte ağırlıklı olarak Osmanlı ekonomisinde reel sektörü mercek altına almasıdır. Bu şekilde zamanın alt yapı yatırımlarına odaklanılmıştır. Alt yapı yatırımlarının finansmanı sürecinde, dönemin sosyal yapısını yansıtan değerli tespitlere yer verilmektedir. Bu çerçevede yapılandırılmış olan ikinci ciltte, aşağıdaki bölümler bulunmaktadır.

Beşinci ve altıncı bölüm, ‘Tütün Rejisi’ ve ‘Reji Şirketi’nin kuruluş süreci ve aynı dönemdeki ekonomik ve sosyal koşullar ele alınmaktadır.

Yedinci ve sekizinci bölümde, Galata Bankerleri’nin yaşadığı ekonomik ve sosyal dönüşüme yer verilmektedir. Galata Bankerlerinin gelir kaynaklarında, bu dönemde çeşitlendirmeye gitmesi, kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştur. Mali aracılık yanında piyangoculuk işlemleri de bankerlerin faaliyetleri arasında yer almaya başlamıştır.

Dokuzuncu ve onuncu bölümlerde İstanbul’un su sorunu ve çözümü yolunda gerçekleştirilen faaliyetler yer almaktadır. Bu kapsamda “İstanbul Su Şirketi” nin kuruluşu, su tekelinin oluşumu incelenmektedir. Hükümetin altyapı yatırımlarını devreye almadaki tercihleri ve pazarlık kabiliyeti, gözler önüne serilmektedir. Adı geçen icraatlar, dönemin devlet yönetimine ilişkin değerli fikirlerin oluşumuna da yol açacak niteliktedir.

Onbir, oniki ve onüçüncü bölümler, bir Galata Bankeri’nin, ölümünden sonra bıraktığı mirastan yola çıkarak, yaşadığı döneme ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu bölümlerde aynı zamanda, anılan dönemde, bankerlerin sosyal sorumluluk kapsamında meydana getirdikleri toplumsal eserler ele alınmıştır. Bankerlerin gelir düzeyleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yaşam tarzları ele alınıp, dönemin belli başlı devlet adamlarının gelir düzeyi ve yaşam tarzları ile karşılaştırılmıştır.

Ondördüncü, onbeşinci ve onaltıncı bölümlerde Rumeli Demiryolları yatırımı ve bu yatırımın finansmanına ilişkin karar sürecinde yaşanan gelişmeler ortaya konmaktadır. Rumeli Demiryolları’nın finansmanı ile birlikte Osmanlı Devleti’nin finansal operasyonlarında kendisine yer bulan Baron Hırş ve finansal yenilikçiliğine ilişkin örnekler ile 1866 borçlanması nedeniyle gündeme gelen Abraham Kamonda, ele alınmaktadır.

Onyedi, onsekiz, ondokuzuncu ve yirminci bölümde okuyucu, Yabancıların Galata Piyasası'nda yer edinme çabalarına tanıklık etmektedir. Bağdat Demiryolunun yapımının gündeme gelmesiyle birlikte, Alman finans kapitalinin, Galata Piyasasında yer edinme çabaları dikkat çekmeye başlamaktadır. Galata Piyasasında bu dönemde ortaya çıkan bir diğer grup, Bulgarlardır. Bulgarların sermayedar olarak değil, Osmanlı Devleti ile aralarında borç paylaşımına ilişkin sorunların çözüm sürecinde piyasadan kendi lehine faydalanma gayretleri göze çarpmaktadır. Galata Piyasası'nda rekabetin artması ile birlikte batı dünyasının bankerleri ile Galata Bankerleri arasında su yüzüne çıkan çatışmalar, gözler önüne serilmektedir. Çatışma ile karışık rekabet ortamında gerçekleşen borsa oyunlarından örnekler, ilgi çeken noktalar olarak ön plana çıkmaktadır.

Yirmibirinci bölüm, son derece ibret verici örneklerle yapılandırılmıştır. Bu bölümü Tarım kredilerinin Osmanlı Devleti'ndeki uygulama biçiminin açıklandığı bir bölüm olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Galata Bankerleri'nden fakir çiftçiye doğru tarım aletleri satıcıları ve yerel tefeciler aracılığıyla gerçekleşen fon akımı, Galata Bankerlerini zengin ederken, çiftçileri gittikçe yoksullaştırmıştır. Ziraat Bankası'nın oluşumunu hazırlayan koşullar, bu dönemin ürünüdür. Tarım finansmanı gibi bir konunun, nasıl olup da ülkede üretim araçlarının dolaylı yoldan ele geçirilmesi uygulamasına dönüştüğüne yönelik trajik örnekler, bu bölümün en belirgin özelliğidir.

Yirmiikinci bölümde Rumeli Demiryollarının finansmanında ortaya çıkan sorunları ve çözüm süreci incelenmektedir.

Yirmiyüç, yirmidört, yirmibeş ve yirmialtınıcı bölümler arasında bir konu bütünlüğü ya da bir başka ifadeyle sıkı bağlantı bulunmaktadır. Bu bölümlerde ilk olarak Osmanlı Merkantilizmi ve Osmanlı Finans Kapitali'nin yazar tarafından değerlendirilmesi yapılmaktadır. Ardından Galata Borsa'sının Dış İlişkilerine değinilmektedir. Bu kapsamda Galata'nın Alman, İngiliz ve Fransız rekabetine sahne oluşuna dair bilgiler verilmektedir.

Yirmiyedi, yirmisekiz ve yirmidokuzuncu bölümlerde Galata Bankerleri'nin Madencilik ve Anadolu Demiryolları konusunda, yabancı finans kapitali karşısındaki rekabeti ele alınmaktadır.

Otuz, otuzbir ve otuzikinci bölümlerde, savunma ihtiyaçlarının karşılanmasında Galata Bankerleri'nin rolüne değinilmektedir. Osmanlı Donanması'nın modernizasyonu ile silah ithalatında Galata Bankerleri'nin finansör ve ithalatçı olarak konumu belirtilmektedir.

Otuzüçüncü bölüm, Osmanlı Eğitim Politikası ve Borsacılık başlığını taşımaktadır. Bu bölümün en önemli katkısı, Osmanlı'da Türkler'in nasıl bir süreç sonunda eğitimden yoksun özelliklerle Rum ve Ermeniler karşısında ne denli mesleki yetersizliklere mahkum kaldığının açık biçimde ortaya konmuş olmasıdır. Bu dönemde Türkler'in ticaret ve finans sektöründe ya da bir başka özel teşebbüste görev almak yerine, ısrarla son derece sınırlı imkanlarla devlet kadrolarında yer almak için çabaladıkları, örneklerle açıklanmaktadır. Bu

sayede aslında yaygın bir inanış olan azınlıklar tarafından kontrol edilen finansal hizmetler vb. iş kollarında Türkler'e yönelik bir dışlama politikası olduğu inancı, kuvvetli biçimde sarsılmış olmaktadır.

Son bölümde borsa'nın günlük işleyişine yönelik düzenlemelere duyulan ihtiyaç ve dönemin hükümetlerince alınan günü birlik tedbirlere, bankerlerin tepkisi yer almaktadır. Borsa işlemlerinin işlem saatleri dışında kalan zamanlarda yapılmasını engellemeye yönelik polisiye tedbirler ve Galata Bankerleri'nin dış piyasalara erişiminin engellendiği gerekçesiyle buna karşı çıkması belirgin gelişmelerdir. Dikkat edildiğinde kolayca fark edilebileceği üzere ikinci cildin sonuç yerine geçmek üzere, bir değerlendirmesi bulunmamaktadır. Bu tespit, yazar tarafından tarihi sürecin günümüze doğru olmak üzere devam ettirileceği izlenimini uyandırmaktadır. Bu izlenim de muhtemelen çalışmanın her okuyucusu gibi değerlendirme yazısını kaleme alan Dr. Fatih TEMİZEL tarafından da büyük bir mutluluk, memnuniyet ve heyecanla karşılanmakta ve eserin üçüncü cildini temin edip okumak için sabırsızlanmasına neden olmaktadır.

Yukarıda 'Galata Bankerleri' isimli çalışmanın I ve II ciltlerinde yer alan konu başlıklarına göre her bölümünde yer alan en temel konulara değinilmiştir. Belirtilmelidir ki, bu bölümlerde kitapların okunmasını kolaylaştıran, akıcılığını arttıran ve şüphesiz incelenen dönemin özelliklerine ilişkin fikir oluşumuna imkan tanıyan bir yapı bulunmaktadır. Bu yapı, birinci bölümden itibaren kitabın her iki cildinde de olayların neden-sonuç ilişkisini korumaktadır. Böylelikle hem esas olarak incelenen Galata Bankerleri'ni hem de Galata Bankerleri ile ilişkili ekonomik ve politik olaylardan hareketle bir dönemin anlatımı gerçekleştirilmektedir. Böylece, hangi finansal gelişmenin, hangi koşulların ürünü olduğu gibi hayatı içinden olaylar ile toplumsal ve ekonomik koşullar okuyucuya aktarılmaktadır. Bu konuda en çarpıcı örneklerden birkaçını sıralamak mümkündür. İlk Türk Anonim Şirketi olan, Boğaz'da yük ve yolcu taşımacılığı işini yapmak üzere oluşturulan "Şirketi Hayriye"nin kuruluş aşamasında Galata Bankerleri'nin oynadığı rol, okuyucuya, birkaç bilgiyi aynı anda sunması bakımından önemlidir. Galata Bankerleri, Şirketi Hayriye'de hissedar, komisyoncu ve yönetici olarak yer almışlardır. Şirketin kurulmasını ve vapurların siparişini takiben teslimata yakın, yönetim problemleriyle karşı karşıya kalınmıştır. Şirketi yönetebilecek, işletmecilik faaliyetini yürütecek kimse bulunamamıştır. Sonuçta bu faaliyet de Galata Bankerleri aracılığıyla yürütülmek durumunda kalınmıştır. Sorun dikkatle incelendiğinde, sadece finansman sorunu ya da yaratıcı fikirler üretmek sorunu olmadığı görülmektedir. Ortada finansal anlamda fizibilitesi olan bir yatırım projesi bulunmasına, üstelik projenin finansmanı da temin edilmiş olmasına rağmen girişimci, yönetici, işletmecisi anlayışa, kısmen de olsa sahip kadrolar bulunmamaktadır. Benzer işleri çok küçük ölçekte gerçekleştirenler ise kısmen işin boyut olarak büyük olmasından, kısmen de devlet müdahalesinden çekindikleri için çekimser kalmayı tercih etmektedir. Bir başka örnek te 'Rusumu Sitte' uygulamasıdır.

Rusumu Sitte, Duyunu Umumiye'ye giden yolda son viraj olması bakımından trajik boyutu daha ön planda olan bir uygulamadır. Bu uygulama ile Osmanlı Devleti, borçlarına karşılık olarak Galata Bankerleri tarafından oluşturulan bir sendikaya, altı önemli gelirinin tahsilatını bırakmıştır. Bu durum sözü edilen borçlara karşılık olan tahvillerin değerlendirilmesine yol açarak batılı diğer alacaklıların da dikkatini çekmiştir. Böylece benzer bir idarenin kendileri tarafından kurulmasını ve Osmanlı Devleti'nin sağlayacağı imtiyazları üstlenmesine yönelik olarak girişimlere başlamışlardır. Esasen 'Rusumu Sitte yönetimi,' bir başka gerçeği de ortaya koymuştur. İyi idare edilmek kaydıyla Osmanlı Devleti'nin geliri inanılmayacak şekilde artabilmektedir. Osmanlı Devleti'nde yönetim fonksiyonu veya devlet yönetimi, ekonominin ve hazinenin yönetimini ihmalden öte tümüyle göz ardı ederek en büyük hatalardan birini gerçekleştirmiştir. Rusumu Sitte yönetiminden bu yönetime geliri bırakılan sektörlerdeki tütün yetiştiricisi ve ipek üreticilerinin eskiye göre durumlarından memnun hale gelmeleri yönetim etkinliğinin önemini vurgulamaktadır.

Kazgan'ın çalışmasında, Tarım kredilerinin bile denetimsiz kalması durumunda nasıl bir sömürü aracı haline gelebildiği görülebilmektedir. Osmanlı'nın savunma sistemine dönük yatırımlara bile bankerlerin ne şekilde müdahil olduğu, hayret uyandırmaktadır. Anadolu ve Rumeli demiryollarının, eski teknolojiyi yüksek bedelle ve kötü yönetimlerle, üstelik geç olarak inşa edilmiş olmasından kaynaklanan devasa borçları anlayabilmek mümkün olmaktadır. Ulaşım alt yapısının zamanında oluşturulamaması nedeniyle Adapazarı'nda tarlada çürüten ürünlerin İstanbul'a, orta Avrupa'dan ithal edilmek zorunda kalınmasına kadar çok sayıda örnek, finansal piyasaların, araçların, işlemlerin kısaca finansal altyapının önemini vurgulamaktadır. Bu da finans sektörünün mevzuat, kurumsal ve insan kaynakları bakımından ne kadar önemli ve gerekli olduğunu, bundan daha çarpıcı biçimde genç nesillere aktarılması olanağının bulunamayacağını düşündürmektedir.

Galata Bankerleri, finansal piyasalar ile ilişkili çalışmalar yürüten akademisyenler için olmazsa olmaz kütüphane mücevheri konumunda kıymetli bir eserdir. Finansal piyasalarda profesyonel olarak istihdam edilmek üzere eğitim gören öğrenciler, mevcut uygulamaları kavramaya çalışırken, büyük ölçüde geçmişten yararlanabilirler. Elbette en önemli hedef kitle devlet yönetimine aday olanlardır.

Değerli çalışmanın bir seri olarak devam etmesi, öncelikle konunun ustası Sayın Kazgan'ın okuyucularına bir borcu olarak görülmektedir. Öte yandan bu eser, finans ve tarih alanı uzmanlarının ortak çalışmalarıyla, ülkenin zengin tarihinin bir başka boyutunu gün ışığına çıkartarak, ilgili literatürü, sık kumsallardan açık denizlere ulaştırmada önemli bir adım olarak kullanılmalıdır. Bu etkinin oluşmasını sağlayan yazarın özeni, titiz ve sabır dolu çalışması ile başarılı anlatımıdır. Okunmayı ve kütüphanelerde bulundurmaya hak eden bir çalışma ifadesini kullanmak, bu nedenle abartılı olmayacaktır.